

Da revoluciji, ampak revoluciji v glavi

Pogovor z Milanom Deklevo

Mitja Čander

Pogled na študente, ki zasedajo Filozofsko fakulteto, Franeta Adama, ki ga dve »gorili v civilu« skušata odvleči skozi vrata, pa ga »mnovičica ne spusti iz svojega drobovja«, Jaša Zlobca z zastavo na strehi, revijo Tribuna in pa imenitne sestanke, ki niti malo ne spominjajo na sestanke, saj se na njih ne pogovarja o tem, česa se ne sme, temveč kaj še bolj norega bi si izmislili, da bi razkurili uradno oblast.

To je nekaj podob, ki se Milanu Deklevi izrišejo v spominu ob misli na leto 1968 oziroma leta, ki so temu sledila. Literat je bil med študijem dejavno vključen v študentske proteste, ki so tedaj zajeli v večji meri Ljubljano, pa tudi druga slovenska mesta ter univerzitetna središča tedanje Jugoslavije. Bilo je posebno leto, se spominja: *»Bolj kot gledam iz daljave, bolj se mi zdi, da smo imeli z generacijo pravo srečo, da smo stopili v odraslost v tistih letih, ko se nenadoma pojavlja ta razpoka, v katero sta se umestila spontanost in nekaj zelo novega.«*

Pred kratkim je prebral esej Aleša Debeljaka o letu 1968, ki s perspektive svoje, komaj kakšnih deset let mlajše generacije pravi, da je to leto za njih samo še nostalgичna fotografija, zataknjena v album zgodovine:

To pomeni, da je njihova generacija že morala iskati popolnoma nove odzive na dovolj drugačen družbeni in intelektualni položaj. Zato je prav zanimivo, da so tako hitro potegnili do leta 1968 in te generacije neko distanco. In to se mi zdi prav. Govorim namreč o tem, da je spomin treba vedno iskati z rezervo. Če jaz govorim zdaj o tem letu, govorim iz osebnih izkušenj, zelo pa se ogibam nekih posploševanj, saj po mojem mnenju ne bi bila objektivna.

Sam se je tistih časov na neki način dotaknil v svojem prvem romanu *Oko v zraku*, vendar z distance, saj je prepričan, da je to edini pravi način. Takole razmišlja:

Že esej bi bil preblizu temu, preveč bi bilo lastnega strahu, da stvari potvarjam, da se grem neko lažno nostalgijo, da vidim zadeve preveč lepe, jih olepšujem. Bi si pa želel, da se kdo iz mlajše generacije skuša spoprijeti s to imenitno tematiko, ki je romaneskna sama na sebi in kar kliče k takim upodobitvam.

Ob zavedanju, da je soudeležen človek težko objektivnen, pa se mu ob primerjanju tedanjega in zdajšnjega časa vseeno zdi, da lahko tedaj govorimo o večji barvitosti samega gibanja in dogajanja in spontanosti v smislu eksistencialnega tveganja, ki ga danes zavira medijski oziroma korporacijski nadzor elektronskih medijev. *»In morda je ljudem spet vsiljena neka uniformirana misel in ta je zelo banalna, neliberalna pamet profita za vsako ceno, torej izčrpanja sveta in potrošnje. Je v vozlu, ki ne more prinesiti nič pametnega in odrešujočega.«*

Z Deklevo smo se pogovarjali o revolucionarnih letih, ki po njegovem mnenju v jedru niso bila toliko usmerjena v poskus spreminjanja družbe navzven, ampak predvsem posameznika samega. Ta naj bi začel misliti ekološko in globalno, a ne v smislu tega, kar je globalizem prinesel pozneje, temveč k miselnosti, da smo vsi ljudje del skrivnostne vitalistične mreže, ki jo je treba kar naprej osmišljati s svojo življenjsko prakso. Gre predvsem za odgovornost do tega, kako se vedemo do drugih in drugega, pravi, do stvari in do ljudi.

Se vam je zdelo, da sta Slovenija, Ljubljana del nekega širšega vrenja po Evropi?

Lahko bi rekel, da ja. Vsi, ki smo delali pri Tribuni in Radiu študent v študentskem kulturnem centru, smo spremljali dogajanje v Evropi in smo vedeli, kako je ta plamen zajel od Sorbone do nemških univerz in nasploh vso celino. Zelo živo je bilo dogajanje v Jugoslaviji, jasno. Predvsem v Beogradu, ker so bili dogodki precej ostrejši kot v Ljubljani. Zdi se mi, da je Slovenija kar pametno odreagirala na neko novost. V Beogradu sta bila dva študenta mrtva in takrat je imela jugoslovanska partija precejšnje težave, da je ustavila val negotovanja, ki se je zgodil. Kajti beograjski študentski punt je imel isto namero, kot ga je imel na neki način ljubljanski: združiti proletariat in intelektualno moč. In tega se je najbrž partija ustrašila. Ker če do tega pride, dobi množica nov pogon.

Kako pa je bilo leta 1968 vse skupaj videti v Ljubljani?

Težko rečem, kje je bil kakšen dogodek, ki je sprožil ves ta val. Mislim, da se je to pripravljalo že nekaj časa. Nekateri o zgodovini radi rečejo: mi smo bili prvi. Daleč od tega, trditi kaj takšnega, bi bilo popolnoma noro. Jasno je, da tega gibanja ne bi bilo brez politične odjuge v času Kavčiča, da pa ga tudi ne bi bilo brez intelektualne moči, ki jo je imela generacija Perspektiv, Odra 57 in vseh drugih še pred tem. Ta nit zgodovine se seveda vali prek nekih obratov, ampak vedno dobi sapo takrat, ko se zgodi nekaj novega, ujame tudi spomin, ki je zanjo pomemben.

*Ena od akcij v času študentskega gibanja na zelenici pred Šumijem 1971.
V ospredju s plakatom Milan Dekleva. Foto: Matjaž Hanžek.*

Drug tak dogodek, povezan s temi spomini, je bil, ko sem prevajal za mario-borsko opero *Nesrečnike*, muzikal po Hugojevem romanu, ki govori o študentskem odporu leta 1830. Se pravi, da se je takrat tudi neka mlada generacija v Parizu dvignila za to, da bi obudila pravi spomin na tisto, kar je francoska revolucija nosila pozitivnega v sebi in kar je relevantno za nas.

Takrat ste študirali primerjalno književnost. Kakšno je bilo vzdušje?

Takrat sem študiral primerjalno književnost in literarno teorijo. Vzdušje je bilo imenitno. Tukaj smo imeli tudi srečo, da je bil naš profesor Dušan Pirjevec v najbolj intelektualni kondiciji in on nam je veliko pomagal, odprl. Tudi njegova reakcija na leto 1968 je bila zelo zanimiva. Ni namreč z obema rokama zgrabil ali pa pritrdjeval temu revolucionarnemu zagonu, najbrž s slabim spominom na to, kar je on preživel kot revolucijo, in z bojznijo, da bi prišlo do česa podobnega. Da bi ulica spregovorila do te mere, da bi prišlo do kakšnih resnih zapletov. Hkrati pa je z obema rokama podprl tisto, kar je nosilo duhovno prenovo in kar je pomenilo spontanost in steroz glasov, ki je nenadoma vdrla v to uniformirano partijsko misel, ki je bila še vedno dovolj močna in je prek medijev (predvsem prek televizije) poskušala vsakomur nadeti uzdo.

Takrat ste se zelo aktivno udeleževali Tribune, študentskega časopisa, ki je že nekaj let prej vznemiril oblast še pod urednikovanjem Nika Grafenauerja, pravzaprav neke čisto druge generacije. Zgolj v nekaj letih se je tudi sama Tribuna popolnoma spremenila v svojem habitusu.

Res je. Mislim, da je prav ta generacija, veliko tudi po zaslugi Kostje Gatnika kot oblikovalca Tribune – za razliko od prejšnje črno-bele je postala naenkrat bavita –, tudi spremenila format. Ta Tribuna se je soočala tudi s to zadrego, da študentje prejšnje niso imeli za svoj list. Kupovali so jo bolj na silo. Kot študent si moral biti naročen oziroma si plačal nekaj podobnega kot danes za nacionalno televizijo. Ampak zdaj se ne pritožujem nad tem drugim, to je že prav. Takrat pa študentje s tem listom niso prav čutili in mislim, da je premalo spremljal sprotna dogajanja in se odzival na situacije, zato smo morali tudi zaradi tega nekaj napraviti. Zdi se mi, da se nam je posrečilo, saj je postala Tribuna priljubljena in so študentje radi razgrabili tiste številke, ki nam jih niso zaplenili. Nekatere so nam, ampak to je bilo že malo pozneje.

Kako je bilo s tisto šalo, ko ste se prelevili v Ivana Cankarja?

To je bil nekakšen odziv Tribune na novo romantično narodotvorno iskanje prave podobe Prešerna. Nekateri časopisi so šli v skrajnosti. Pojavile so se razne slike in montaže. Ne vem, kako so prišli do teh podob, ki s Prešernom po mojem mnenju niso imele nikakršne zveze, so pa pomenile neki nacionalni ponos nad tem velikim poetom. Mi smo se skušali iz tega pošaliti z ironijo in prišel sem na idejo, da bi me Tone Stojko slikal na Kongresnem trgu pred vrati, kjer je Cankar nekaj časa živel. Šel sem domov k svojemu stricu, ki je bil meščan starega kova in je še imel tiste trde ovratnike in metuljčke, si izposodil ves ta rekvizitarij, da smo potem našli novo podobo Ivana Cankarja.

Z neverjetno sproščenostjo ste se odzvali na takratni čas, ki je bil precej siv, precej monoton v smislu nekih partijskih sloganov. Niste samo kritizirali na resnoben način, ampak z nekim veseljem in igrivostjo.

Mislím, da je bilo tako. S te razdalje še vedno vidim stanje tako, da sta bili dve močni struji znotraj tega študentskega gibanja. Ena je bila tista, ki je skušala prenoviti predvsem družbeno situacijo, zanimala jo je socialna stiska takrat obubožanega proletariata in jo motila rdeča partijska buržoazija, ki ji je šlo seveda vedno dobro, takrat pa kvečjemu boljše in ne slabše – kljub ekonomskim zagatam, ki so bile že pred vrati. Kako se torej iti zdaj družbeni revolt? Edino tako, da se postaviš še bolj levo od partijske linije. Levo od levega. Moram reči, da so bile takrat glede tega narejene kar dobre stvari – od Adama Franka do Jaše Zlobca in cele vrste drugih študentov.

Druga stran se mi zdi, da je bila bolj za to, da se prenovi pogled na umetnost samo in na umetniški akt, torej proces delanja umetnine. To je pomenilo, da se umetnost iztrga iz tega venomeršnjega ideološkega interpretiranja in zaživi svoje življenje. Zato je Taras Kermauner nagovoril to generacijo znotrajtekstualci ali pa ludisti, še veliko teh oznak se je prijelo. Šlo pa je prav za to, da se vrne avtonomnost poetične govorice, da se pokaže, da je poezija sama razpiranje horizontov sveta. In zato se mi zdi, da se je zgodil ta majhen čudež, da so stvari nekako res postale zelo spontane, zabavne in domiselne. Dobile so različne podobe; od športa do literarnega maratona, ringa na Filozofski fakulteti, ki je bil neka daljna predhodnica zdajšnjih poetičnih pančev itd.

Veliko stvari se je pojavilo – gledališki dogodki, performansi najrazličnejših oblik ... Skratka, na noge so se postavile nekatere stvari, za katere prejšnji dan nismo slutili, da se bodo.

Nekaj časa je bil likovni urednik Tribune Marko Pogačnik, v istih letih je bil zelo aktiven tudi OHO.

Dobro, da ste me spomnili. Ko sem prej rekel predhodniki – OHO-jevce štejem med direktne predhodnike, in če vemo, da je bil tukaj tudi Tomaž Šalamun, lahko stvari zelo hitro povežemo. Niso bili zgolj subverzivni v smislu umetniške prakse visokega modernizma, ampak prav tako v tem, da so zahtevali tudi duhovno prenavo in da so podvomili o subjektivizmu, da so ga prvi videli kot neko nihilistično voljo, da jih je zanimala tudi kritika evropocentrizma, da so se obrnili k tujim duhovnim zrenjem in tradicijam, kar je bilo tedaj seveda redko.

Kakšen je bil takrat ta vpliv vzhodne misli? Naenkrat je v Evropo, tudi v Slovenijo prišel Vzhod, mislim predvsem v duhovnem smislu.

Če gledam za našo izkušnjo, se mi zdi, da je to prišlo prek »underground« tiska, ki ga je imela Tribuna naročenega. Takrat za čuda še ni bilo teh informacijskih cenzur in prek tega je vdrlo v našo sredino marsikaj iz francoske filozofije, nemške kritične filozofske misli frankfurtske šole, predvsem pa »undergorund« z generacijo ameriških bitnikov, z džezom, rockom, s kantavtorstvom, péto poezijo Lennona, Dylana in Leonarda Cohena itd. Vse to se je nekako naplavilo in začelo kopičiti.

No, vzhod je prišel prek tega undergrounda, kar je prineslo tudi izkušnjo drog. Tam je bila cela kopica filozofov, ki se je obrnila na Daljni vzhod in iskala odrešitev za Ameriko in to se je podaljšalo sem k nam. Mene je to kar naprej zanimalo, saj se mi je zdelo, da je edina mogoča distanca do visokega modernizma, ki je še vedno zagovarjal – kar se umetniške prakse tiče – gospostvo nad jezikom, gospodarjenje z jezikom. Mene je zanimalo nekaj drugega: kako jezik presega posameznika, kako moraš poslušati jezik, da te nauči tisto, kar je skrito v sami grški besedi *logos* kot ustroju vesolja, tiste sile, ki jih ne vidimo fizično pred očmi, ampak vendarle vodijo ta svet in ga usmerjajo. Zato je bila pot k Daljnemu vzhodu zame odprta in me je klicala, kajti ravno zenbudizem, budizem, hinduizem so poudarjali to, kako je treba biti do sveta na neki način strpen, pazljiv do lastne akcije, do svojih dejanj. To je pa pomenilo tudi takrat prebujeno ekološko zavest.

Onesnaženje sveta je vedno najprej duhovno onesnaženje sveta, šele potem sledi fizično onesnaženje. Tudi Pogačnik in OHO-jevci so zagovarjali to pazljivost do akcije in rajši stopnjevano zanimanje za meditacijo, zato da se človek umakne in premisli svoja dejanja, predvsem pa premisli odgovornost v teh dejanjih.

Tukaj nam je pomagala naslednja pomembna stvar, tako zame kot najbrž tudi za moje kolege – eksistencializem. Naenkrat se je vse to spletlo v klopčič, ki je zelo močno vplival na vso generacijo.

V Tribuni se takrat pojavi ogromno nove poezije, konkretne poezije, vizualne poezije. Vi ste takrat snovali svojo prvo zbirko Muši Muši, kako ste se umestili znotraj vsega tega toka? Kako ste doživljali ta pesniški impulz? Kot zelo mlad pesnik ste potem izdali knjigo leta 1971; kako je nastajala ta knjiga in sploh vaša pesniška govorica?

Obstaja anekdota, ki na neki način odgovarja na to vprašanje. Nekoč sem se na fakulteti pogovarjal s profesorjem Pirjevcem, ki je vedel, da pišem, pa je rekel: »Ja, zdaj nastopi problem, kako pisati po vsem tem dovršenem visokem modernizmu.« Ta modernizem, ki je pripeljal do tiste znamenite Tribune, v kateri je Chubby sredi velike bele plahte objavil le dve besedici »drekec pekec«. Zbudila je silen revolt, na katerega se je odzval starosta slovenske kritike Vidmar, ki je budno pazil na moralni razkroj. Tako ga je namreč imenoval. Kot je rekel: »Novosti že, ne pa razkroj.«

No, Pirjevec mi je rekel: »Kaj pa zdaj, saj to je pa že skrajna točka.« Takrat je Zagoričnik izdal svoj Opus nič, ki je bil radikaliziran akt, prek katerega se ni dalo več iti, prazna knjiga, knjiga brez besed. Sam sem rekel, da ne vidim več poti v raztegotvanju elastike modernizma, ampak v neki drugi poti. Takrat sem jo videl v zbirki Muši muši, se pravi v pesniški obliki haiku, zato ker je ustrezala tistemu odnosu do sveta, ki sem ga prej opisal in ki je skrajna ekonomizacija govorice. Ker na neki način bolj govori s tistim, kar je zamolčano, kot s tistim, kar je povedano.

To sem mu takrat tudi dejal in je rekel, da je morda res to pot, saj ima še Kocbek probleme. Nekako je padel pod vpliv Tomaža Šalamuna, pozabil na svojo prejšnjo poetiko in ni imel več tako močne poezije kot prej. Zdi se mi, da se je pozneje Kocbek – če razmišljam o konotaciji, ki jo je omenil prof. Pirjevec – vrnil k tej svoji poeziji, in to stisko do modernega sveta, ki jo je tudi sam občutil kot neke vrste duhovno opustošenost, izrazil na neki imeniten, močen način.

Na eni strani je bil prisoten neoavantgardizem, na drugi strani vaša poetika. Zdi se mi, da ste bili osebno, pa tudi zelo drugače navezani na barda Tomaža Pengova, ki pa je bil spet nekaj povsem drugega, čeprav je izhajal iz podobnih izhodišč. Kako ste dojemali Tomaža in njegovo skoraj eterično držo?

Komaj dve leti bo od njegove smrti, pa se mi zdi, kot da se ga nihče več ne spominja. Kako kratek je ta spomin, meni se zdi pa on izjemno pomemben in upam, da ne bo izginil iz naše kulturne zavesti in duhovnega spomina. Tomaž je bil unikat in tako trmast v svoji predanosti temu, kar je imel za pomembno v glasbi in poeziji, da ga še vedno občudujem. Ni ga zanimala moda in tudi ni zašel s svoje poti, ko so uspevali v tujini veliki pevci, ki so postali del glasbene industrije. On se je znal dolgo držati stran in delati svoje avtorske stvari, ne da bi se ga to dotaknilo, in to je vredno pozornosti in spomina. Če je bil Tomaž v čem unikaten, je bil v tem, da je bil strašno spoštljiv do tradicije. Kot umetnostni zgodovinar je znal ceniti to, kar nam je dala preteklost. Na neki način je bil zaljubljen v stvari, ki so izginevale s tega sveta. Tudi mene velikokrat grabi nostalgija po nekem lepem pisalnem stroju, moram pa uporabljati to serijsko tipkovnico, ki mi jo vsiljujejo velike elektronske korporacije. Žal mi je. Vem, svet se spreminja, ampak ne vidim razloga, zakaj ne bi bili nostalgični. To je naša popolnoma intimna drža in se tiče samo vsakega posameznika. Tomaž je znal to zelo lepo peljati.

Kar se pa tiče glasbe. Tej spontanosti se je takrat pridružilo veliko novih glasbenih skupin, ki niso bile klasične ali sodobne rockovske skupine, ampak so se zgledovale po novih možnostih improvizacijske glasbe. In improvizacija je bila tisto gonilo, ki nas je vse zdramila in nam dala neki popolnoma drugačen način sprejemanja in odzivanja na svet. Se upaš improvizirati? Se upaš skočiti na glavo v nekaj, čemur ne vidiš dna? Ja, smo si rekli takrat nekateri, in smo to poskušali.

Vedno, ko se spomnim leta 1968 v Ljubljani, se mi zdi, da je treba to leto misliti v intervalu več let. Da je leto 1968 neke vrste uvertura in je trajalo vsaj do leta 1971, če ne celo 1972.

Lepo, da ste to rekli. Leta 1968 v Ljubljani praktično še ni bilo mogoče govoriti o študentskem gibanju. Takrat se je situacija šele pripravljala. Kakšni dve leti imamo zaostanka za Sorbono, ampak to je še vedno malo v primerjavi z zaostankom, ki smo ga imeli prej v nekaterih umetniških praksah ali pa duhovnih izkušnjah.

Same zasedbe Filozofske fakultete leta 1971 se spominjate?

Se spominjam zelo živo. Spominjam se, na primer, znamenitih Jesihovih predavanj o Dolini totalke, ki so bila masovno obiskovana. S svojim neverjetnim smislom za smeh, dovtip in humor je znal na neki način ironizirati situacijo, ki je bila takrat težka – govorim o enopartijskem režimu. Hkrati pa se je znal posmehovati tudi naši praksi in pijanščinam, poskušanjem z drogo. Bil je nekaj, kar so ljudje sprejeli za svoje in so drli na njegova predavanja v klet FF-ja, kjer je bila garderoba in je stal velik pult. Ta pult je bila njegova predavateljska miza. Avditorij je bil poln do zadnjega, ljudje so sedeli po stopnicah do pritličja.

V tej kleti smo imeli tudi nekakšen disko, ki pa sem ga jaz vodil. Celo noč, 24 ur na dan, smo predvajali predvsem free džez, ki je bil takrat meni ljuba glasba. Vrteli smo vrsto stvari, ki smo jih predvajali tudi na Radiu študent. V glavni avli je bil postavljen že prej omenjen pesniški ring, kjer se je dogajal 24-urni pesniški maraton. Uro za uro so prihajali novi ljudje s svojimi pesmimi, s svojimi poskusi pisanja. Tukaj so se odvijali skeči, gledališki dogodki itd. V pritličju je bilo več različnih sob, v vsaki je čakalo kakšno presenečenje. Žal že pokojni pesnik in slikar Matjaž Kocbek je naredil temno sobo. Zatemnil je okna, nastala je popolna tema in sredi je stala miza za namizni tenis, ki je bila ob strani oblepljena s svetlečim trakom. Tudi žogica je bila svetleča. To je bil krasen performans, kjer si lahko igral namizni tenis v popolni temi. To je bilo res zanimivo poskusiti. Takih stvari je bilo kar veliko. Med zelo posrečenimi dogodki je bil tudi nastop študentskega big banda. Prišli so namreč na idejo, da bi naredili velik orkester, kjer pa je bil edini pogoj to, da so ljudje igrali tisto glasbilo, ki ga niso nikoli prej igrali, pa so si ga vedno želeli. Ne vem, ali je bilo to do konca upoštevano, nekateri so igrali tudi tisto, kar so znali. Večina je pa res sprejela ta izziv. Jaz sem bil dirigent, spet je prišel v poštev metuljček in frak mojega strica in nastala je kompozicija, ki bi se pred njo poklonil celo Vinko Globokar, če se lahko malo pošalim. Imeniten dogodek. Dvakrat smo nastopili. Velika predavalnica na Filozofski fakulteti je pokala po šivih. Ljudje niso več mogli stopiti vanjo.

Na strehi je pa Jaša Zlobec izobesil zastavo.

Z zastavami je bilo sploh večkrat križ. Spominjam se dogodka, ko smo poskušali opozoriti na problem Aškerčeve ceste tako, da smo se zavili v zastave različnih

narodnosti oziroma držav in naredili krog pred Filozofsko fakulteto. Za to smo bili strogo okarani, ker naj bi bili to prekrški, zaradi katerih lahko letimo v ječo, saj žalimo simbole tujih držav in seveda svoje.

Jaševa zastava pa je pomenila državo v državi. Filozofska fakulteta je za nekaj časa postala svobodni teritorij razmišljanja in svobodnega izraza. Treba se je spet spomniti, da to takrat ni bilo tako samoumevno, kajti še vedno je veljal znameniti 133. člen jugoslovanske ustave, ki je kaznoval miselne delikte. To je pomenilo, da si bil, če si govoril nekaj, kar ni bilo všeč uradni politiki, lahko za to kaznovan.

Čutili pa ste v vsej tej svobodi tudi ta represivni aparat, ki je vendarle nekako previdno, najprej na sami fakulteti, potem pa tudi zunaj fakultete posegel v dogajanje?

Niti ne tako previdno. Previden je bil na fakulteti, ker se je zavedal, da kršenje avtonomije akademskega prostora vendarle ni tako samoumevno. Bili so civilisti, za katere smo že dobro vedeli, da spadajo na drugo stran in so večkrat poskušali minirati protest in je grozilo, da nas potem policija z njihovim blagoslovom, če bi nastal kak pretep, izžene s fakultete. Na to smo budno pazili in imeli ljudi, ki so pazili na red ter opozarjali, če so videli kakšne nasprotnike v naši sredini. Zunaj fakultete si pa pravzaprav vedel, da nas spremljajo. To je lepo videti iz dokumentarnega filma, ki ga je v okviru svoje imenitne oddaje posnela Majda Širca. Policija je spremljala študentske povorke, ki so se valile iz študentskega naselja in Filozofske fakultete. Takrat je bil vodja ljubljanske policije gospod Pavle Čelik, ki je tik pred tem naredil doktorat v ZDA iz boja proti mestni gverili. Skratka, bil je človek, ki je to kar dobro obvladal.

Spominjam se, da so mi obesili mladega uniformiranega fanta, ki se je pripeljal z motorjem ponoči za mano, stopil k meni in mi rekel: »Dekleva, imate osebno izkaznico?« Potem je to postala najina igra, sva nekako razvila kar prijateljski odnos. Prvič jasno nisem imel osebne izkaznice, pozneje pa. Potem mi je rekel, kje da sem bil. Jaz sem rekel, da ga nič ne briga. Sva si rekla lahko noč in šla. Hočem reči, da je neke vrste represija jasno bila in to so nam povedali na dosti kultiviran način. Ni bilo kakšnih pretepaških groženj. Hvala Bogu.

Takrat so bili na oblasti, metaforično rečeno, vaši očetje. Ljudje, ki so izkusili vojno oz. revolucijo, verjetno res niso mogli razumeti mladih, ki so po njihovem mnenju

živeli v lepem svetu ali pa vsaj lepšem od tistega, v katerem so oni odraščali. Zdaj pa se razburjajo, upirajo. Kako se spomnite tega odnosa?

Kakor kateri očetje. Tisti, ki so visoko kotirali na partijski borzi, najbrž niso mogli razumeti svojih otrok. Tisti starši, ki so izpadli iz rdeče buržoazije in so ostali idealistični, pravi revolucionarji, ki jih ni revolucija niti pojedla niti obsodila na smrt, ampak jih je pustila v nekakšnem azilu slabo plačanega dela – ti so pa zelo dobro razumeli, kaj se dogaja in so podprli svoje otroke. Na primer, ena od zelo pomembnih stvari, ki bi jo rad ohranil v spominu, je ta, da so študentje zahtevali ne le združenje dela in intelektualnega dela, ampak povezavo med študenti različnih fakultet. Skratka, združenje naravoslovcev, eksaktnih znanosti, humanistike in umetniških akademij. Združenje vsega tega ustvarjalnega potenciala, do česar še zdaj, se mi zdi, ni prišlo, pa bi vendarle že zdavnaj moralo. Tudi naša želja, da bi imeli skupno univerzo, skupni kampus, da bi torej dovolj številčna ljubljanska univerza postala kotel, kjer bi brbotalo in vrelo neko novo življenje, se ni uresničila. Nasprotno, zelo so razparcelirali že prej razbite fakultete na nove lokacije, ki so se oddaljevale od centra mesta ali pa od prej zamišljenega univerzitetnega mesta nekje med Mirjem in Inštitutom Jožeta Stefana. Politologijo in novinarske vede so postavili dovolj daleč za Bežigrad, Ekonomsko fakulteto spet drugam itd.

Je pa takrat nastal v Rožni dolini unikaten Radio Študent.

Tako je. Ta je bil na neki način že zaradi okolja študentskega naselja na pravi lokaciji – tam je bilo veliko zelo živega dogajanja, mnogo kulturnih dogodkov se je odvijalo v menzi naselja, tudi po različnih blokih, hodnikih. Tudi jaz sem tam dolgo delal kot glasbeni urednik, ampak tisti, ki so bili dalj časa uredniki na radiu, bodo znali bolje povedati, kakšna spontanost se je vse dogajala. Res je bilo nekaj neverjetnega. Takšne postaje po mojem mnenju ni bilo od Radia Kričač.

Šlo je za željo po neki celoviti spremembi – znanosti, vedenja, socialnih razmer – ne nazadnje je šlo tudi za neki utopični poskus novega načina življenja. Ne nazadnje tudi komune. Vse je šlo proti globalni spremembi življenja.

Točno tako. Pozneje so nekatere komune še delovale, in to tudi dosti uspešno. Znamenita je Pogačnikova komuna, ki jo je preselil iz Ljubljane v Šempas. Ampak

tudi v Ljubljani so delovale in prinašale kar nekaj zanimivih pobud, kako živeti drugače. To je tisto, kar sem prej rekel: misliti ekološko, globalno, ampak v dobrem smislu, ne v tem, kar je globalizem pozneje prinesel. Globalno v smislu, da je planet v duhovnem smislu prepleten, povezan, da smo tukaj vsi del neke skrivnostne vitalistične mreže, ki jo je treba kar naprej osmišljati s svojo življenjsko prakso. Z neko novo odgovornostjo do tega, kako se vedeš do drugih in drugega – do stvari in do ljudi. V to področje spada vse od videza naprej. Kar naenkrat si pri nas videl različno oblečene ljudi od hipijev do deklic, ki so pravkar prikorakale z londonske ulice Oxford. Ne le obleka, ne le videz, ampak bistvena dimenzija leta 1968 pri nas je bila v tem: ja revolucija, ampak revolucija v glavi, revolucija v sebi. Revolucije ne moreš več zahtevati od množice, od uniformirane množice, od ulične povorke, ampak mora to storiti vsak zase in za to sprejeti tudi lastno odgovornost.

Veliko je bilo vedno debat o dediščini leta 1968, kaj je prinesla in česa ni, kje so bili upi izneverjeni. Kakšna se vam zdi dediščina leta 1968, predvsem glede na slovensko stanje?

Posebne dediščine pravzaprav ne vidim. Mogoče zato, ker je ta generacija ravnala tako kot vse pred njo in bojim se, da tudi vse za njo. Da se je torej neka peščica ljudi držala načel, za katera je šlo ob inavguraciji v odraslost, večina pa ne. Večina je izkoristila položaj, da je naredila neko osebno kariero. V tem smislu ne moremo govoriti o kakšni izjemnosti te generacije. Če se spet vrnem k Alešu Debeljaku in nekemu drugemu eseju, ki je nastal 10, 15 let pozneje, pa je vendarle očitno opaziti neke korenine. Govori tudi o tem, da je njihova generacija skušala živeti nekakšno shizofreno generacijo – po eni strani biti intelektualno angažiran v smislu pisanja esejev in kritičnih misli, po drugi strani pa iskati avtonomijo umetniške ustvarjalnosti, čisto poezijo, kakršno je Aleš tudi pisal. Čeprav je videl naše gibanje kot razglednico v albumu zgodovine, se je njegova generacija v spremenjenih okoliščinah trudila, da bi imela podoben sen, kot smo ga imeli mi takrat, ko je vzniknila cela paleta umetniških dogodkov, kakršnih prej ni nihče pričakoval.

Vseeno se mi zdi, da prostor ne bi bil enak, če ne bi bilo študentskih gibanj in umetniškega vrenja.

Jasno. Takoj so to mesto, ki ga je politika začela krpati in zapirati, spet začeli odpirati drugi. Ti dediči pa so, recimo pankerji in drugi, odpirali neke nove

subverzivne nevalgične točke, rahljali so eno smiselnost družbenih navad in politične moči oz. nadzora.

Kako gledate na današnje mlade?

Ne zavidam jim. Zaradi tega, ker se jim je toliko težje prebiti v lastno misel in spontanost, saj jih nadzorujejo algoritmično izpopolnjeni sistemi, ki jim je težko kljubovati in jih opaziti. Takrat je bila stvar precej preprosta – ali si bil na tej strani ali na drugi; na strani teh, ki želijo vzdrževati *status quo* ali pa si tega skušal spodnesti kot dober judoist spodnese močnega nasprotnika, torej z neko nežnostjo, nekim užitkom.

Intervju je bil objavljen v knjigi *V iskanju svobode: leto 1968 in njegova dediščina*, Beletrina, 2018, str.131–143.

Milan Dekleva na literarnem maratonu, novembra 1970. Na flavto igra Tomo Pirc, glasbeni urednik Radia Študent. Foto Žare Veselič.